

УДК 91-057.4(477.8" 184/190"А.Вахнянин

**АНАТОЛЬ ВАХНЯНИН – ПЕДАГОГ-ГЕОГРАФ, КОМПОЗИТОР,
ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, ПОЛІТИК**

Людмила Белінська¹, Семен Кукурудза²

Львівський національний університет імені Івана Франка,

¹ вул. Валова, 18, 79008, м. Львів, Україна,

² вул. П. Дорошенка, 41, 79007, м. Львів, Україна

Анатоль Вахнянин – один з представників плеяди галицької інтелігенції, який у другій половині XIX–початку XX ст. в умовах Австро-Угорської монархії самовіддано працював на ниві усвідомлення українців як окремої нації. Науково-педагогічна, громадсько-політична та музично-культурна діяльність значною мірою сприяли не тільки формуванню культурно-освітнього рівня населення Галичини, а й тісного єднання всього українського народу. У студентські роки він започаткував діяльність студентських громадських структур “Громада” (Перемишль) і “Січ” (Відень), з якими вперше вшанував пам’ять Тараса Шевченка. У Львові разом з однодумцями А. Вахнянин створив культурно-просвітницьку організацію “Просвіта” і продовж 1868–1879 рр. очолював її роботу. Також він редагував щоденну львівську газету “Правда”, започатковану за сприяння П. Куліша та О. Кониського, співпрацював з іншими виданнями, зокрема зі Львівською газетою “Діло”, у якій друкував історичні та педагогічні розвідки, організував роботу музичних товариств “Торбан” і “Боян”, для яких підготував чимало власних композицій та обробок народних пісень, а згодом чимало зусиль доклав у справі відкриття Вищого музичного інституту імені М. Лисенка.

Після закінчення навчання у Львівській, а згодом Перемишльській духовних семінаріях А. Вахнянин отримав перший педагогічний досвід, викладаючи протягом двох років руську (українську), старослов’янську, ставропольську й латинську мови в Перемишльській гімназії. Однак, справжнім педагогом він став після закінчення філософського факультету Віденського університету у Львівській академічній гімназії з українською мовою викладання, де отримав посаду професора. У цей період (1873) А. Вахнянин підготував “Короткий Нарисъ Землеописи для низших клясъ среднихъ шкъль”, а згодом, у 1884 р. написав оригінальний україномовний підручник з географії “Учебникъ географіи для шкъль среднихъ”, який багато років був важливим джерелом географічних знань гімназистів.

А. Вахнянин упродовж усього дорослого життя писав музику, хоча не вважав себе професіоналом. Вершиною його композиторського мистецтва стала опера “Купала”, поставлена через 21 рік після смерті композитора в Харкові. Надзвичайно різнобічна палітра громадсько-політичної діяльності А. Вахнянина, який з колом однодумців зумів організувати роботу декількох громадсько-культурних структур, зокрема “Просвіти”, а згодом і політичної організації “Народна Рада”, завдяки чому його ім’я в Галичині стало популярним серед русинів-українців і вони обирали його депутатом Галицького сейму та Віденського парламенту (1894–1900).

Ключові слова: педагог, професор, автор підручника з географії, композитор, громадський діяч, “Просвіта”, політик, депутат.

Сучасне українське суспільство знає Анатолія Вахнянина (рис. 1) більше як громадсько-політичного діяча й композитора, і менше як письменника й педагога, гімназійного професора, автора підручника з географії. Суспільствознавці досліджують діяльність цієї відомої особи як члена Віденського парламенту і Галицького сейму, оцінюють його вагомий внесок у формування української політичної нації, бачать у ньому засновника або співзасновника багатьох громадсько-культурних структур у Галичині другої половини XIX–початку XX ст.

Рис. 1. Анатоль Вахнянин
(1841–1908)

Fig. 1. Anatole Vakhnianyn
(1841–1908)

Важко уявити те широке коло інтересів, яке було в Анатолія (Наталя) Климентовича Вахнянина. Щоб зрозуміти палітру його поглядів і намагання прислужитися своєму народові, потрібно хоча б кількома штрихами згадати ті напрями та справи, які він ініціював і реалізовував зі своїми побратимами.

Наша мета – з'ясування й висвітлення фахового становлення та діяльності А. Вахнянина як викладача, головно, академічної гімназії у Львові й окреслити творчу працю, зокрема, щодо створення україномовного підручника з географії та музики, якими він займався водночас з усіма іншими видами суспільно-корисної, громадсько-політичної та творчої діяльності. Усю складність процесу можна зрозуміти лише в тому випадку, якщо оцінити суспільно-політичні умови (політичне тло), у яких відбувалися тогочасні події. За умови царського режиму будь-які ініціативи щодо самоідентифікації підлеглих народів контролювала влада. Тому започаткувати такі громадські структури, як “Громада” в Перемишлі, “Січ” у

Відні в студентські роки, а згодом “Просвіту”, щоденну газету “Правда”, політичну організацію “Народна Рада”. музичні колективи “Торбан” і “Боян” та Вищий музичний інститут імені М. Лисенка у Львові було архіскладною справою. А. Вахнянин зміг організувати однодумців, запалити їх патріотичними ідеями і діяти згідно з гаслом, проголошеним ще в студентські роки: *“Наша пароля була: Ми народ, хоч забутий, але живий!”* [5, с. 128].

Огляд діяльності А. Вахнянина почнемо з того, що після навчання в духовних семінаріях Львова й Перемишля він деякий час (1863–1865) викладав руську (українську), старослов'янську, старопольську й латинську мови в Перемишльській гімназії. У книзі “Спомини з життя”, яка вийшла друком у 1908 р. завдяки турботам його зятя Кирила Студинського, А. Вахнянин так описав початок своєї педагогічної роботи: *“Мені велено учити латини в II класі, польська в V (старопольська), а в цілій гімназії руської (української. – Л. Б., С. К.) мови і старославянщини (в вищих класах)... Латина приходила мені не тяжко як теологови... Але звідки я мав знати основно руську мову, старославянщину та старопольський язик? Тому мусів я взятися сам добре за науку”*. У Перемишлі А. Вахнянин заснував співочий гурт “Громада”, за допомогою якого в 1862 р. він з колегами організував перший в Галичині концерт, присвячений пам'яті Тараса Шевченка. Ось що згадував він про цей концерт: *“Ми співали всяких пісень, я співав і деякі соля, а потім декламував “Титаря” з “Гайдамаків”, “Глека” Метлинського... Саля була повна. Руська (українська. – Л. Б., С. К.) пісня залунала мабуть вперше на руськім концерті*

в *Перемишлі*” [5, с. 67]. І. Гриневецький стосовно цього заходу зазначив: “Публічне вшанування Шевченка, здійснене Вахнянином, сколихнуло широкі маси. Почин знайшов широкий відгук у різних містах Галичини” [6, с. 8].

Далі Анатоль Вахнянин продовжив навчання у Віденському університеті за спеціальністю “історія-географія” та започаткував студентське товариство “Січ”, у якому згуртував патріотично налаштовану українську молодь. Так, у 1866 р. він разом з чеським хоровим гуртом організував у столиці Австро-Угорської монархії – Відні – концерт на вшанування пам’яті Т. Шевченка. Цей захід позитивно сприйняла місцева громадськість, особливо її молодіжна частина. Про тогочасні події А. Вахнянин згадував таким чином: “В чеськім “Спольку” (Спілка. – Л. Б., С. К.) мав я добру нагоду познакомити ся не лише з чеськими студентами, але із словацькими, сербськими, хорватськими, словінськими та болгарськими... . В розмовах зі студентами славянськими, які нас русинів держали за “Russen”, мав я нагоду пояснити їм, що ми, Русини, не одно з москалями... Славянські студенти ... посідали вже у Відні свої студентські товариства. Чехи мали свою “Славію” і “Мораву”, словаки “Татран”, хорвати – “Велебіт”, сорби – “Зорю”, болгары – “Балкан”, поляки – “Ognisko”. Лиш ми, Русини, блукали ся по полі як вівці... і в нас виринула гадка, заснувати своє товариство” [5, с. 75]. Засновниками “Січі” стали Юліян Медвецький, Іван Вахнянин (брат А. Вахнянина), Остап Волощак (пізніше професор природничих наук у Львівській політехніці), Анатоль Вахнянин, Юліян Целевич і Омелян Калужняцький (пізніше професор, ректор Чернівецького університету). Товариство “Січ” не обмежувалося концертами, а й брало участь у різноманітних громадсько-політичних заходах, так званих комерсах, які періодично проводили слов’янські студентські громади.

А. Вахнянин пригадував, як на один з таких комерсів завітав високопоставлений російський чиновник у Відні – Раєвський з родиною. У залі було до 800 осіб. Згідно з жеребкуванням, представник “Січі” повинен був виступити з промовою. Цю промову належало виголосити А. Вахнянину. який згадував: “Я взяв собі за мету питання, на яких основах мають славяни сполучатись?... бо тенденція “обрусення” всіх Славян в користь Московщини є і буде пустою утопією... По сих виводах я поставив запитання зібраним: “Чого хочете братя Славяни? Чи уніфікації в користь Москви, чи федерації?” Ну і всі Славяни крикнули в один голос: Хочемо федерації славянської! Результат був такий, що Раєвський сейчас... вийшов з салі” [5, с. 79]. За цю промову Вахнянина викликали в поліцію, але він пояснив, що “моя річ була звернена проти “панславізму” і таке пояснення цілком задовольнило австрійську поліцію.

Після здобуття вищої освіти й повернення до Львова Анатоль Вахнянин став співорганізатором конституційного комітету з підготовки статуту товариства “Просвіта”. Восьмого грудня 1868 р. відбулися організаційні збори, на яких зі вступним словом виступив А. Вахнянин, наголосивши, що “метою створення товариства є повернення до ідей, декларованих Головною Руською Радою 1848 року..., а саме єдність українського народу від Карпат по Кубань та його окремішність від народів польського та російського”. У короткій програмі “Просвіти”, з якою виступив А. Січинський, ішлося про те, що “Кожний народ, що хоче добитися самостійності, мусить передусім дбати про те, щоби нижчі верстви суспільності, народні маси піднесли ся до тої степені просвіти, щоб ця народна маса почула себе членом народного організму, відчула своє... достоїнство й узнала потребу існування нації як окремої народної індивідуальності...” (Вікіпедія, ст. “Просвіта”).

Першим головою товариства “Просвіта” обрали А. Вахнянина. Товариство своїм першорядним завданням ставило культурно-просвітницьку діяльність, а саме: започаткування роботи бібліотек, хат-читалень, видання україномовних підручників, курсів неписьменних, звітів (відчитів), вечорниць, постановку п’єс, створення різного роду спілок і кас взаємодопомоги. Згодом товариство настільки активізувало вплив на суспільне життя в Галичині, що це стало позначатися на політичних і економічних процесах, сформувалася політична організація “Народна Рада” та економічна структура – “Сільський господар”. Національні ідеї та практичні кроки “Просвіти” мали надзвичайно важливе мобілізаційне значення не тільки для українського населення Галичини, а й для суміжних країв обох монархій: Австро-Угорської і Російської. Зокрема, “Просвіта” поступово поширила свій вплив на Закарпаття й Буковину, дещо пізніше – на Волинь і Поділля. Згодом подібні структури почали формуватися і в Наддніпрянській Україні, незважаючи на те, що царський уряд цьому всіляко протривався.

На виставці публікацій у Львівській національній науковій бібліотеці імені В. Стефаника, присвяченій 150-річчю з часу заснування “Просвіти”, можна познайомитися з дозволом генерал-губернатора в Кам’янці-Подільському, який треба було отримати, щоб відкрити місцеву “Просвіту”. Гасла “Просвіти” щодо *“єдності українського народу від Карпат по Кубань”* стали доступними, зрозумілими і прийнятними на всіх етнічних українських землях.

Водночас з головуванням у “Просвіті” А. Вахнянин був редактором (1868–1870) часопису “Правда” – літературно-наукового видання, заснованого молодіжною галицькою громадою (за матеріальної підтримки П. Куліша й О. Кониського). У 1870 р. Анатоль Вахнянин організував і керував музично-хоровим товариством “Торбан”, а в 1891 р. – “Львівський Боян”. З 1880 р. він певний час працював співредактором у щоденній газеті “Діло”, в якій доволі часто публікував свої статті, у тім числі й педагогічного змісту. Вершиною організаційних заходів Анатолія Вахнянина стало заснування 1903 р. у Львові Вищого музичного інституту імені М. Лисенка, директором якого він був до 1908 р., тобто до кінця життя.

Значно ширше про громадсько-політичну діяльність Анатолія Вахнянина можна довідатися з монографії Т. Батенка “Анатоль Вахнянин (Біля джерел національного відродження)” (1998) [1], про музично-композиторську діяльність – з праці І. Гриневецького “Нарис про життя і творчість А. К. Вахнянина” (1961) [6]. А. Вахнянин є автором багатьох музичних творів, зокрема, пісень на слова Ю. Федьковича “Чи знаєш де країна наша”, “Чи така вже наша доля”, “Помарніла наша доля”, революційної пісні на слова О. Колеси “Шалійте, шалійте скажені кати”, опери на власне лібрето “Купало”, поставленої Харківським оперним театром у 1929 р. Докладніше роль А. Вахнянина у розвитку музичної культури України висвітлено у працях К. Студинського, С. Людкевича, П. Пишеги, В. Качкана, Я. Горака, Л. Мазепи та інших музикознавців.

З 1867 р., коли А. Вахнянин уперше зустрівся у Львові з М. Лисенком, він до кінця життя дуже уважно ставився до співпраці з цим визначним українським композитором, надзвичайно шанував і популяризував його творчість у Галичині. Іменем Лисенка запропонував назвати Вищий музичний інститут у Львові.

А. Вахнянин ще в студентські роки розпочав свою літературно-критичну творчість статтею *“Денецо за музу Шевченкову і розбір думи передсмертної”* та оповіданням з життя лемків “Три недолі”, яке високо оцінив Іван Франко: *“Оповідання написано дуже гарно і заповідало авторові визначного белетриста...”*. Зазначимо й те, що його

“Спомини...” написані цікаво й зрозуміло. Не виключено, що К. Студинський, який готував їх до друку, “*приклав до них не тільки свою руку, а й серце*”.

Навіть ці короткі штрихи різнобічної діяльності А. Вахнянина свідчать про його неабиякі творчі й організаторські здібності, відчуття ним тодішніх потреб “*часу, духу й чина*”. Однак нас насамперед цікавить те, як ця людина ставилася до своєї повсякденної праці, яким педагогом вона була, які зусилля докладала щодо підготовки україномовних підручників, які новації пропонувала колегам-професорам та учням-гімназістам.

Після здобуття вищої освіти та повернення до Львова А. Вахнянин отримав посаду суплента (заступника, помічника) в польській, а з 1870 р. – професора в українській академічній гімназії. Як фахівцю з історії й географії, йому доручили викладати ці предмети. Про незначний досвід педагогічної роботи в Перемишльській гімназії ми вже згадували. Проте нове місце праці, нові предмети, новий колектив – усе це потребувало, відповідно, нових ідей та ініціатив. Тому молодий професор з усією відповідальністю поставився до своїх обов’язків і передусім почав замислюватися, як виконувати їх ефективно, творчо й цікаво, насамперед, для гімназистів. Адже ще в окремій відозві до народу від 11 лютого 1869 р. “Просвіти”, яку він на той час очолював, зазначено, що “*поза школою не знаходить українська дитина ніякого духовного корму, через котрий самосвідомість, моральність і добробут у народі могли би чимраз більше розвиватися*”. Тому першим кроком у цьому плані було питання, як забезпечити учнів необхідним “*духовним кормом*”. Таким кормом, на думку А. Вахнянина, мали б стати україномовні підручники.

Про стан шкільних підручників, зокрема, з географії в часи Степана Рудницького ми писали в окремій праці [8]. Нагадаємо лише, що прийняття австрійським урядом політичного шкільного закону сприяло широкому відкриттю початкових (народних) шкіл, у яких дітям національних меншин дозволяли навчання рідною мовою. З цього приводу Яків Миколаєвич писав: “*Ані за князів руских, ані за королів польських не думано о просвіченню народу сільського, шкіль народних не було... по прилученю Галичини до Австрії видано 1805 р. політичний закон шкільний (Politische Schulverfassung), котрою постанови обов’язували до 1873 р. в часі тім повстало 64 шкіль народних і училося при кінци того періоду около 2500 дітей*” [9]. Згідно зі звітом Ради крайової, на кінець 1895 р. у Східній Галичині було вже “*всього 2885 народних шкіл, з яких 297 – не діючих (нечинних). Українська (руска) мова викладання була у 1807 школах. У всіх школах працювало 3940 вчителів*” [7, с. 359]. За даними О. Терлецького, “*Перед першою світовою війною в Галичині було 3560 народних шкіл (2510 українських – 71 відсоток), в яких навчалося близько 670 000 дітей (з них 440 000 українських)*” [10, с. 22].

Звісно, що для шкіл потрібні вчителі, яких готували гімназії та учительські семінарії. Тому наприкінці XIX ст. такі навчальні заклади доволі часто відкривали в різних містах і містечках Галичини (Бережани, Львів, Перемишль, Тернопіль, Броди, Рогатин, Стрий, Сокаль). Учительські семінарії були у Львові, Перемишлі, Станіславові (нині Івано-Франківськ. – Л. Б., С. К.), Тернополі. Для цих закладів потрібні були фахівці вищої кваліфікації, що спонукало відкриття в університетах нових кафедр. Саме тоді відкрито першу кафедру географії у Львівському університеті (1882/1883 н. р.).

Школа, учитель, підручник – це та триада, без якої навчальний процес неможливий або неефективний. Спочатку вчителі й учні народних шкіл і гімназій користувалися підручниками, перекладеними з німецької мови, зокрема “Географією” І. Беллінгера, яку переклав відомий історик Ісидор Шараневич (Коломия, 1865), а також російськомовними

виданнями (без перекладу), зокрема “Учебной книгой “Всеобщей географіи” А. Ободовского (Санкт-Петербург, 1847. 396 с.)” [8]. Іншомовні підручники ускладнювали сприйняття матеріалу учнями. З цього приводу чітко й категорично висловився Борис Грінченко: “Російська школа нічого корисного не дає і не може дати українському народові. Вона тільки запаморочує, денаціоналізує і деморалізує народ. Тому російська школа в Україні мусить зникнути, мусить дати місце рідній школі” [10, с. 23].

Питання підручників перед А. Вахнянином постійно стояло ще й тому, що він протягом 1870–1887 рр. був членом комісії з упорядкування і видання підручників для середніх і народних шкіл. У 1873 р. він підготував “Короткий Нарисъ Землеписи для низших клясъ середнихъ шкѣль”, який вийшов друком у Львові накладом товариства “Просвіта”. У вступному слові (Слівце від автора) він писав: “Отсей “Короткий Нарисъ Землеписи” уложив я послѣ пляну и системы въ учебнику И. Беллингера: “Leitfaden der Geographie” 20 виданс, Відень, 1872”. Далі автор зазначив, що, “Укладаючи..., я мавъ под рукою діло И. И. Лутрова “Die Wunder des Himmels”, Штутгартъ, 1837; Г. Ад. Клендена “Handbuch der physische Geographie”, Берлінъ, 1863; чеській переклад И. Беллингера, и статистични таблиці, прилучени до атласа Д-ра Г. Д. Штейна, Липско, 1873”. Цей підручник автор поділив на шість частин, а частини – на голови (глави). Про структуру і текст підручника можна міркувати за його змістом (оглавъ) (див. рис. 2).

У 1884 р. А. Вахнянин уклав новий оригінальний підручник “Учебникъ географіи для шкѣль середнихъ”, виданий у Львові накладом фонду крайового в друкарні Товариства імені Шевченка. Зміст підручника починається з преамбули, у якій розкрито мотиви його написання та подано загальну структуру. Автор зазначив: “Подаючи сей учебникъ до ужитку шкѣльного, хотів я перед всім зарадити недостаткові руского п і д р у ч н и к а до науки географіи в гімназії академічній, где досі попри рускій переклад короткого “Нарису географіи Беллінгера”, виданого мною въ 1870 р. (? – Л. Б., С. К.), уживано учебник пр. Клюна в немецкомъ і польскомъ языці”.

Окрім цього головного аргументу, А. Вахнянин назвав також інші мотиви щодо доцільності написання підручника. З цього приводу він наголосив: “Кроме того були і другі, д и д а к т и ч н і причини, що спонукало мене взятись за уложене оригінального руского учебника географіи для шкѣль середнихъ”. Автор цілком розумів, що досконалості в справі підготовки підручників немає меж, і тому “страхував” себе від можливих критичних зауважень: “Симъ не хочу я сказати, будьто мой учебникъ географіи есть ділом всесторонно довершеним”. Далі він звернув увагу на те, що “... зволив мою працю совістно переглянути товариш мой по заводу, д-ръ Юл. Целевичъ, професор ц. к. акад. гімназії у Львові по припорученю шкѣльной комісії до укладання рускихъ учебников”.

У преамбулі А. Вахнянин доволі детально розкрив структуру підручника. Зокрема, він писав: “Розклад предмету географічного в моемъ підручнику есть слідующий: На початку книжки (3–13 стор.) подав я в короткости лиш вступні понятя з географіи а с т р о н о м і ч н о и, потрібні для розуміння гльоба (глобуса. – Л. Б., С. К.) і положення землі посеред сонячної системи... Ширишою вже есть часть географіи фізичнои (13–44 стор.), так як без точного знаня си ученикъ не був би в силы виробити собі при подробном описі континентовъ добре понятє о положой и прямовысной будовы суши, си кліматичних, рослиннихъ і звіриннихъ выдношенях, якъ и о идрографіи въ загалі. До рускихъ терміновъ технічнихъ добавив я всюди такіжъ терміны в языці немецком... з прибавкою кількох слів про етнографію і подстави культури людскои (44–49 стор.).

О Г Л А В Ъ		Сторона
Часть первая. Деякі вступні вѣдомости про свѣтъ.		
Голова I. Про тѣла небесні въ загалѣ		1
Голова II. Про деякі тѣла небесні въ загалѣ		5
Часть друга. Загальні вступні вѣдомости землесписи.		
Голова I. Що є землеспис		12
Голова II. Загальні вѣдомости азъ землесписи фізичної.		13
Голова III. Про стычність сушѣ азъ моремъ		15
Часть третья. Суша и море и ихъ части.		
Голова I. Про сушу и море, ихъ величину и розкладъ на півкуляхъ		17
Голова II. Про подѣлъ сушѣ и моря		18
Голова III. Про постать и подѣлъ частей свѣта		19
Голова IV. Про головні моря и ихъ части		25
Голова V. Про острови въ головныхъ моряхъ		28
Голова VI. Найважѣйші проливы		33
Часть четверта. Про постать поверхнѣ земскои.		
Голова I. Підготовляючі понятя		35
Голова II. Про розкладъ водъ континентальныхъ, горъ, высочинъ и низинъ		39
Голова III. Знаменитші рѣки, озера и вершки, догбѣсть ихъ, родогбѣсть и высокбѣсть		60
Часть пятя. Про створы и плоды земскі.		
Голова I. Про звѣрята и рослины		62
Голова II. Про чоловѣка		65
Часть шеста. Землеспис політична.		
Голова I. Підготовляючі понятя		66
Голова II. Про Европу въ загалѣ		69
Голова III. Про Азію въ загалѣ		77
Голова IV. Про Африку въ загалѣ		80
Голова V. Про Австралію въ загалѣ		82
Про Америку въ загалѣ		83
Голова VI. Про величину мѣсть		86

Рис. 2. Зміст підручника А. Вахнянина

“Короткий Нарисъ Землеписи для низшихъ класъ середнихъ шкѣль” (1873)

Fig. 2. The content of A. Vakhnianyn's textbook

“A Short Sketch of the Geography for the Junior Classes of Secondary Schools” (1873)

Далі автор детально описав окремі частини світу (57–423 с.): “Опись... складаєсь всюди з двох ділів (поділів. – Л. Б., С. К.). Перший з них подає фізичний и политичний образ каждой части свѣта в загалних, однакожъ досить точних контурах... Другий ділъ обймає подробний описъ всіх країв і держав на кулі земскои і єсть доповненнямъ до першого”.

Окрему сторінку автор присвятив роз'ясненню “Що єсть географія?”. За визначенням А. Вахнянина, “Географія або Землесписъ учить насъ пізнати землю, на котрій жиємо, вразъ ізъ всім, що на єи поверхні находим”. Далі він звернув увагу на те, що географічна наука розділена на три частини: 1) географія астрономічна або математична; 2) географія фізична; 3) географія політична. Нижче дано коротке пояснення, чим займається кожна з цих частин.

З дидактичних порад А. Вахнянин звернув увагу вчителів на необхідність “...подавати ученикам рисунки на таблиці шкільній до всіх параграфів. Практика така виробляє в учениках дуже добру пам'ять локальну...”. З огляду на це зазначимо, що в підручнику А. Вахнянина, на жаль, немає жодного рисунка. Натомість табличного матеріалу достатньо. Перелік багатьох географічних об'єктів найчастіше наведено в табличній формі або перераховано їхню “номенклатуру” (моря, острови, півострови, затоки, протоки, ріки тощо), запам'ятати які учням доволі важко.

Із власне наукових географічних праць А. Вахнянина нам відома лише одна розвідка, що збереглася в Львівській ННБ імені В. Стефаніка НАН України “*Фізикогеографічний Начерк поздовжньої долини горішнього Сяну з мапою*”. Вона видана у Львові накладом автора в друкарні Товариства імені Шевченка 1878 р. Цю працю А. Вахнянин “*спорудив на підставі власних сліджень*”. Чому саме цю працю і з цією назвою? Про це можна тільки здогадуватися. Очевидно тому, що ця місцевість (водозбірний басейн верхньої течії річки Сян) була йому найліпше відомою. Адже тут розташована його мала батьківщина – село Сенява, нижче за течією розкинувся Перемишль, де він навчався в гімназії, духовній семінарії і працював протягом двох років у місцевій гімназії.

З іншого боку, А. Вахнянин отримав ґрунтовні знання у Віденському університеті у відомих професорів, які хотів застосувати на практиці. Зокрема, географію, як він згадував, студював “*у професора Сімоні і множества доцентів*”. Ще одна обставина, яка вплинула на вибір об'єкта дослідження, – це геоморфологічна унікальність будови рельєфу цієї місцевості. Ось як пояснював свій вибір сам автор: “*Хотяй паралелізмъ въ будові Лісних Карпат (саме так називали тоді Українські Карпати. – Л. Б., С. К.) допускає витворене численихъ долинъ, котрі в системахъ гірськихъ суть звичайно добрими стоковищами воздушнихъ опадѣвъ и притоковъ так область Висли якъ и Дністра, один лишень Сянь вибравъ собі поздовжню долину, що бы нею частину водного багатства... понести в даръ Балтицкому морю*” [3, с. 3].

Долину Сяну А. Вахнянин досліджував від витоків на відстані 86 км. Для докладнішого аналізу він розділив її на три частини, які детально описав за такими параметрами: “*довжиною і шириною русла, глибиною води, висотою берегів, висотою зеркала, обниження тогожъ и скорости бігу в місцях, де робивсь ємъ поодинокі спостереження*” [3, с. 13]. У кінці цієї праці автор склав за візуально отриманими показниками таблицю, яка послугувала йому для теоретичних і прикладних узагальнень. З останніх він уважав, “*що з його ви слідження поздовжньої долини горішнього Сяну впливало..., що вздовж неї дала би ся прокласти вигодна, дуже поволи взносяча ся дорога комунікаційна межи Ліськомъ а угорським Усокомъ, котра такъ у взгляді торговельнім як не менше въ стратегічнимъ посідали бь далекосяжне значене*” [3, с. 14].

Ще одне практичне значення цієї розвідки, на думку автора, полягає “*в регуляції Сяну на стільки, щоби околичне лісне багатство бодай від Смольника правильно сплавити можна долі рікою*” [3, с. 14]. З екологічного погляду позитивним є те, що ця пропозиція не реалізована жодним з урядів, які за півтора століття неодноразово змінювалися за панування різних держав. Бо в іншому випадку долина верхнього Сяну була б позбавлена свого природного захисту, яким є лісовий покрив, і стала б ареною активних ерозійних процесів і катастрофічних повеней та паводків таких, які маємо нині в дністровських і дунайських сточищах річок Українських Карпат.

Вихованці Української академічної гімназії у Львові добрим словом згадували професора Анатолія Вахнянина [11, 12]. У Ювілейній книзі, присвяченій 100-річчю

першого українського іспиту зрілості 1878–1978, що видана в 1978–1982 роках у Філадельфії і Мюнхені, його ім'я як ідейного педагога, науковця, письменника, композитора, громадського діяча й політика згадано 14 разів. Вдячні львів'яни одну із затишних вулиць району Погулянки назвали іменем Вахнянина.

Отже, уже третє десятиліття Україна живе й розвивається як незалежна самостійна держава. Ми є свідками того, яким тернистим є її шлях і як важко об'єднати суспільство для його подальшого проукраїнського й про європейського розвитку. Тому надзвичайно важливо з'ясувати й зрозуміти, якими складними були перші кроки тих сміливців, які відважилися підняти голос за утвердження рідного слова, власної культури й мистецтва в умовах царської монархії. Звісно, що ще складнішим був шлях до самоусвідомлення в умовах Російського самодержавства і більшовицького режиму.

Одним із таких сміливців, світочів утвердження самобутності українців у Галичині в другій половині XIX ст. став нащадок українського священика о. Климента й доньки німецького колоніста Кароліни Файт Анатоль Вахнянин. Його плідна й різнобічна праця як педагога, композитора, громадсько-політичного діяча, депутата віденського парламенту і галицького сейму була і є яскравим прикладом самовідданого служіння своєму народові, зокрема, для тих громадян, які прагнуть жити й працювати для потреб свого народу і незалежної держави – України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Батенко Т.* Анатоль Вахнянин (1841–1908). Біля джерел національного відродження. Львів: Кальварія, Каменярь, 1998. 139 с.
2. *Вахнянин Н.* Короткій нарисъ землеписи для низшихъ клясъ середнихъ школь. Львѡвъ: Просвіта, 1873. 88 с.
3. *Вахнянин А.* Фізіографічний начеркъ поздовжній долини горішнього Сяну зъ мапою. Львѡвъ, 1878. 14 с.
4. *Вахнянин А.* Учебникъ Географіи для школь середныхъ. Львѡвъ: 3 друкарні Товариства імені Шевченка, 1884. 432 с.
5. *Вахнянин А.* Спомини з життя (посмертне виданє) / Зладив Кирило Студинський. У Львові. З печатні В. А. Шийковського. 1908. 137 с.
6. *Гриневецький І. О. А. К.* Вахнянин. Нарис про життя і творчість. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1961. 32 с.
7. Звіт Ради краюєї о школахъ народнихъ. Львів: Учитель, 5 грудня 1895 р. С. 358–360.
8. *Кукурудза С., Турчинська О.* Шкільна географія в Галичині в часи Степана Рудницького // Педагогічна думка. Львів, 2008. № 1. С. 15–22.
9. *Миколаєвич Я.* Описъ статистично-географічний повіта Камянецкого. Львѡвъ: НТШ, 1894. 120 с.
10. *Штойко П.* Григорій Величко (1863–1932): життєписно-бібліографічний нарис. Львів: НТШ, 2018. 320 с. (Серія: Визначні діячі НТШ. № 12).
11. Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові на 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878–1978. Український вільний університет в Мюнхені. Серія: Матеріали до сучасної української історії. Філадельфія; Мюнхен, 1978. 611 с.
12. Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові. Друга частина. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878–1978. Український вільний університет в Мюнхені. Серія: Матеріали до сучасної української історії. Мюнхен, Філадельфія, 1982. 366 с.

REFERENCES

1. Batenko, T. (1998). *Anatol Vahnjanyn (1841–1908) Bilja dzherel nacional'nogo vidrodzhennja*. Lviv: Kal'varija, Kamenjar, 139 pp. (in Ukrainian).
2. Vahnianyn, N. (1873). *Korotkij narys zemlepysy dlja nyzshyh kljas serednyh shkol*. Lvöv: Prosvita, 88 pp. (in Ukrainian).
3. Vakhnianyn, A. (1878). *Fiziografichnyj nacherk pozdovzhnij dolyny gorishnego Sjanu z mapoju*. Lvöv, 14 pp. (in Ukrainian).
4. Vakhnianyn, A. (1884). *Uchebnyk Geografij dlja shkol serednih*. Lvöv: Z drukarni Tovarystva imeni Shevchenka, 432 pp. (in Ukrainian).
5. Vakhnianyn, A. (1908). *Spomyny z zhyttja (posmertne vydanie)*. K. Studynskij (Compil.). Lviv: Z pechatni V. A. Shyjkovskogo, 137 pp. (in Ukrainian).
6. Gryneveckyj, I. (1961). A. K. Vahnjanyn. *Narys pro zhyttja i tvorchist'*. K.: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchogo mystectva i muzychnoi' literatury. 32 pp. (in Ukrainian).
7. Zvit Rady krajevoi o shkolah narodnyh (5 December 1895). Lviv: Uchytel', 358–360 (in Ukrainian).
8. Kukurudza, S., & Turchyns'ka, O. (2008). Shkil'na geografiya v Galychyni v chasy Stepana Rudnyc'kogo. *Pedagogichna dumka, 1*, 15–22 (in Ukrainian).
9. Mykolajevych, J. (1894). *Opys statystychno-geografichnyj povita Kamjaneckogo*. Lvöv: NTSh, 120 pp. (in Ukrainian).
10. Shtojko, P. (2018). *Grygorij Velychko (1863–1932): zhyttjepysno-bibliografichnyj narys*. Lviv, 320 pp. (in Ukrainian).
11. *Yuvileina knyha Ukrainskoi Akademichnoi Himnazii u Lvovi na 100-richchia pershoho ukrainskoho ispytu zrilosti 1878–1978* (1978). Ukrainskiy vilnyi universytet v Miunkheni. Serii: Materialy do suchasnoi ukrainskoi istorii. Filadelfiia; Miunkhen, 611 pp. (in Ukrainian).
12. *Yuvileina knyha Ukrainskoi Akademichnoi Himnazii u Lvovi. Druha chastyna. Na 100-richchia pershoho ukrainskoho ispytu zrilosti 1878–1978* (1982). Ukrainskiy vilnyi universytet v Miunkheni. Serii: Materialy do suchasnoi ukrainskoi istorii. Miunkhen, Filadelfiia, 366 pp. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 10.07.2019

доопрацьована 13.08.2019

прийнята до друку 05.09.2019

**ANATOLE VAKHNIANYN AS AN EDUCATOR-GEOGRAPHER,
COMPOSER, PUBLIC FIGURE, POLITICIAN**

Lyudmyla Belinska¹, Semen Kukurudza²

Ivan Franko National University of Lviv,

¹ *Valova St., 18, UA – 79008 Lviv, Ukraine,*

² *P. Doroshenko St., 41, UA – 79007 Lviv, Ukraine*

Anatole Vakhnianyn is one of the most representative of the Galician intellectuals, who in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries in the conditions of the Austro-Hungarian monarchy selflessly worked on the field of awareness of Ukrainians as a separate nation. Scientific and pedagogical,

public-political, musical and cultural activities contributed significantly not only to the formation of the cultural and educational level of the population of Galicia, but also to the close unity of the entire Ukrainian people. In his student years, he started the activity of the student community structures “Hromada” (Przemysl) and “Sich” (Vienna), with whom the memory of Taras Shevchenko for the first time was honored. In Lviv, together with the like-minded people, A. Vakhnyanin initiated the cultural and educational organization “Prosvita” and lead its work in the years 1868–70. He also edited the daily “Pravda” newspaper in Lviv, initiated with the assistance of P. Kulish and O. Konysky and collaborated with other publications, including the “Dilo” Lviv newspaper, in which he published historical and pedagogical explorations, organized the work of music societies “Torban” and “Boyan”, for which he prepared a lot of his own compositions and arrangements of folk songs, and later made a lot of effort in the case of opening of the Higher Institute of Music named after M. Lysenko in Lviv. After graduation from Lviv and later the Przemysl Theological Seminary, A. Vakhnyanin received his first pedagogical experience, teaching rus'ka (Ukrainian), Old-Slavic, Old-Polish and Latin languages in the Przemysl High School for two years. However, he became a real teacher after graduating from the Faculty of Philosophy of the University of Vienna in Lviv Academic High School with the Ukrainian language of teaching, where he became a professor. During this period (1873) A. Vakhnyanin prepared a “A Short Sketch of the Geography for the Junior Classes of Secondary Schools”, and later, in 1884, he wrote an original Ukrainian-language textbook on geography “Geography textbook for secondary schools”, which for many years was an important source of geographical knowledge for high school students.

A. Vakhnyanin throughout his adult life wrote music, although he did not consider himself a professional. The opera “Kupala”, which was set in Kharkiv in 21 years after the death of the composer, became the peak of his composer's art. Extremely diverse range of public-political activities of Anatol Vakhnyanin, who, with the circle of like-minded people, managed to organize the work of several public-cultural structures, in particular Prosvita, and subsequently the political organization “People's Council”, which made his name in Galicia widely popular among Rusyn-Ukrainians, so they repeatedly elected him as a deputy to the Galician Sejm and the Vienna Parliament (1894–1900).

Key words: teacher, Professor, author of the textbook on geography, composer, public figure, “Prosvita”, politician, deputy.